

ISSN: 2985-2366 (Online)

วารสารการบริหาร การจัดการ และการพัฒนาที่ยั่งยืน
Journal of Administration Management and Sustainable Development

Homepage: <https://so15.tci-thaijo.org/index.php/jamsd>e-mail: jamsdonline@gmail.com

ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านแก่ง จังหวัดนครสวรรค์
Cultural capital and local wisdom of Ban Kaeng community,
Nakhon Sawan Province

จुरีรัตน์ สิตศิริรัตน์^{1*}, กฤษณะ ดาราเรือง², ศรุต แจ่มอนันต์³, ดันยา ตั้งอุทัยสุข⁴, พงศกร งามสม⁵

Jureerat Sitsirat^{1*}, Kritsana Dararuang², Sarut Janganan³, Danaiya Tang-u-thaisuk⁴, Phongsakon Ngamsom⁵

^{1,2,3,4,5} คณะบริหารและการจัดการ มหาวิทยาลัยเจ้าพระยา

^{1,2,3,4,5} Faculty of Administration and Management, ChaoPraya University

Corresponding author's e-mail: jureerat.k@cpu.ac.th^{1}, kritsana.d@cpu.ac.th², Sarut.j@cpu.ac.th³,
Danaiya.t@cpu.ac.th⁴, Pongsakorn.n@cpu.ac.th⁵

Received: October 26, 2025

Revised: November 06, 2025

Accepted: November 13, 2025

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ 2. จัดหมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ และ 3. วิเคราะห์ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ งานวิจัยนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 12 คน ประกอบด้วยผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในชุมชน เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงลึกเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ผลการวิจัยพบว่า 1. ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านแก่งมีทุนทางวัฒนธรรมที่หลากหลายและโดดเด่น มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว เช่น ภาษาพูด อาหารท้องถิ่น งานหัตถกรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า และการแสดงศิลปวัฒนธรรม 2. หมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านแก่ง จำแนกเป็น 4 หมวดหมู่ คือ หมวดหมู่สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ได้แก่ วัดบ้านแก่ง วัดเกาะแก้ว หมวดหมู่งานช่างฝีมือดั้งเดิม ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ผ้าทอบ้านวังหวยก และผลิตภัณฑ์จากผ้าไทดำบ้านวังหวยก หมวดหมู่กีฬาภูมิปัญญาไทย มีการเล่นพื้นบ้านที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ ได้แก่ การละเล่นลูกมะกอน หมวดหมู่แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล

ชนบทรอบนิคมประเพณีแบ่งออกเป็นประเพณีเกี่ยวกับศาสนา ได้แก่ พิธีกรรมเสนเรื่อน ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ได้แก่ เทศกาลสงกรานต์ข้าวมอญ และงานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีไทดำ และประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ได้แก่ อาหารของชาวมอญบ้านแก่ง เช่น ข้าวแช่ ขนมจีนมอญ ขนมครกมอญ ข้าวเหนียวแดงกา อาหารไทดำบ้านวังหยวก ได้แก่ แกงผำ ผักจู้บปลาปิ้งดิบ กบปิ้งโอ้ 3. ศักยภาพด้านการจัดการและสิ่งอำนวยความสะดวก ชุมชนมีโครงสร้างการบริหารจัดการที่เข้มแข็งและมีระบบบริหารเบื้องต้นโดยคณะกรรมการศูนย์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญและศูนย์วัฒนธรรมไทดำ รวมถึงมีสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐาน ได้แก่ การเข้าถึงที่สะดวกจากถนนใหญ่ ที่จอดรถ ห้องน้ำ และห้องประชุม ศักยภาพด้านกิจกรรมการมีส่วนร่วม และกระบวนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนมีกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้มีส่วนร่วม อาทิ การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การวาดลวดลาย การทอผ้า การจักสาน และการละเล่นพื้นบ้าน พร้อมทั้งมีระบบการสื่อสารภายในชุมชนผ่านเสียงตามสาย โดยผู้นำท้องถิ่น เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการประสานงานและสนับสนุนกิจกรรมวัฒนธรรมอย่างเข้มแข็ง

คำสำคัญ: ทูนทางวัฒนธรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่น, ชุมชนบ้านแก่ง, การอนุรักษ์วัฒนธรรม, การพัฒนาท้องถิ่น

Abstract

The study aims to 1. investigate the potential of cultural capital and local wisdom in the Ban Kaeng community, 2. classify the types of cultural capital and local wisdom in the Ban Kaeng subdistrict, and 3. analyze the potential of cultural capital and local wisdom in the Ban Kaeng community. The research employs a qualitative methodology, utilizing in-depth interviews and purposive sampling with 12 participants, including community leaders, local experts, and residents, to collect comprehensive data on cultural capital and local wisdom. The research findings reveal that 1. The cultural capital and local wisdom of the Ban Kaeng community demonstrate rich diversity and uniqueness, representing distinctive identities through local language, cuisine, handicrafts such as pottery and weaving, and various cultural performances. 2. The categories of cultural capital and local wisdom in Ban Kaeng Subdistrict are classified into four groups: Valuable Architectural Heritage—including Wat Ban Kaeng and Wat Koh Kaew; Traditional Handicrafts—including Mon pottery from Ban Mon, woven fabric from Ban Wang Yuak, and Tai Dam textile products from Ban Wang Yuak; Traditional Sports and Folk Games—such as the local game “Look Makon,” which reflects the community’s identity; and Social Practices, Rituals, and Festivals—covering religious ceremonies (e.g., San Ruean ritual), festive traditions (e.g., Mon Songkran Festival and Tai Dam Cultural Heritage Festival), and livelihood-related traditions (e.g., Mon and Tai Dam traditional foods such as Khao Chae, Kanom Jeen Mon, Kanom Krok Mon, Khao Niew Daek Nga, Kaeng Pham, Phak Jup, Pla Ping Tob, and Kob Ping Oh). 3. Regarding management and facilities, the community has a strong administrative structure managed by the Ban Mon Pottery Center Committee and the Tai Dam Cultural Center, supported by basic amenities such as convenient access from the main road, parking areas, restrooms, and meeting spaces. Moreover, the community offers participatory cultural tourism activities, including pottery making, pattern painting, fabric weaving, basketry, and folk games. Effective internal communication is facilitated through

a local broadcasting system, with village leaders—such as the Kamnan and village headman—playing key roles in coordinating and actively promoting cultural activities.

Keywords: cultural capital, local wisdom, Ban Kaeng community, cultural preservation, local development

ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนมิใช่เพียงสมบัติที่สืบทอดจากอดีต หากแต่เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชน สังคมและชาติ ด้วยเหตุที่ทุนเหล่านี้สะท้อนอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมในรูปแบบความรู้ ประเพณี ขนบธรรมเนียม วิถีชีวิต และผลงานศิลปะที่หล่อหลอมเอกลักษณ์ของชุมชน (ประเวศ วะสี, 2550) การพัฒนา อนุรักษ์และสืบสานทุนทางวัฒนธรรมเป็นกลไกหลักในการรักษาคุณค่าพื้นฐานของชุมชน สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชน ทุนดังกล่าวครอบคลุมทั้งมรดกที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน งานหัตถกรรม และอาหารพื้นบ้าน และมรดกที่จับต้องไม่ได้ เช่น ภูมิปัญญา ประเพณี และความเชื่อพื้นบ้าน ซึ่งเชื่อมโยงชุมชนกับธรรมชาติ สร้างสมดุลในวิถีชีวิต ชุมชนที่ตระหนักถึงคุณค่าทุนเหล่านี้ย่อมมีความสามารถในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสมัยใหม่ โดยยังคงเอกลักษณ์ดั้งเดิมไว้ได้ ในบริบทเศรษฐกิจ การแปรรูปทุนทางวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวชุมชนและท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ สร้างรายได้อย่างยั่งยืนให้ชุมชนฐานราก นักท่องเที่ยวได้สัมผัสวิถีชีวิตจริงผ่านกิจกรรม เช่น การทำอาหารพื้นบ้าน ชมการแสดงศิลปวัฒนธรรม การผลิตหัตถกรรม และเข้าร่วมประเพณี ซึ่งเพิ่มมูลค่าสินค้าและบริการ ส่งเสริมการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม การอนุรักษ์ควรดำเนินการอย่างหลากหลาย ครอบคลุมการสร้างจิตสำนึก พื้นฟูภูมิปัญญาที่ใกล้สูญหาย ปรับปรุงให้ทันสมัย ส่งเสริมปราชญ์ชาวบ้านในการเผยแพร่ กลไกสนับสนุน เช่น สภาภูมิปัญญาไทย กองทุนส่งเสริมภูมิปัญญา และพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ช่วยรักษาคุณค่าเหล่านี้ให้ยั่งยืนในระดับชุมชนและชาติ

ในบริบทของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมลงในกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นฐานช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมของชุมชนและรักษาความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมชุมชน นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสประสบการณ์จริงผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิต เช่น การเข้าร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม การชมและร่วมสืบสานงานศิลปะพื้นบ้าน การเข้าร่วมเทศกาลประเพณี รวมถึงการรับรู้เรื่องราวความเป็นมาของชุมชน สิ่งเหล่านี้ช่วยเพิ่มคุณค่าและมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่สินค้าบริการท้องถิ่น และเป็นช่องทางสำคัญในการสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมให้ยั่งยืน ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นยังเป็นฐานที่สำคัญช่วยเสริมสร้างเอกลักษณ์และอัตลักษณ์ชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง สร้างความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตน และส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่สำคัญยังช่วยสร้างแรงจูงใจในการรักษามรดกวัฒนธรรมและการสืบทอดความรู้ไปยังคนรุ่นหลังอย่างต่อเนื่อง ทำให้ทุนนี้ไม่เพียงแต่เป็นมรดกเชิงวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังเป็นพลังขับเคลื่อนสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่สมดุลและยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาและอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ต้องประกอบด้วยการวางแผนที่รอบด้านโดยให้ชุมชนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ทั้งในด้านการศึกษาส่งเสริม การจัดการทรัพยากร การรักษาสิ่งแวดล้อม และการสร้างแรงบันดาลใจในเชิงนโยบายและงบประมาณ เพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้กลายเป็นทุนที่ทรงคุณค่าและสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนและประเทศชาติได้อย่างแท้จริง ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นทรัพยากรที่สำคัญยิ่งสำหรับการพัฒนาอย่างรอบด้านของชุมชนและประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อนำไปเชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและการอนุรักษ์วัฒนธรรมควบคู่กันไป ส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน สร้างเอกลักษณ์และความภูมิใจให้กับชุมชน พร้อมทั้งช่วยถ่ายทอดขนบธรรมเนียมประเพณีให้คงอยู่สืบไปในอนาคต

ชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ชาวมอญได้ดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เพื่อสืบสานมรดกทางวัฒนธรรม เช่น งานหัตถกรรม เครื่องปั้นดินเผา การทำอาหารพื้นบ้าน รวมถึงการแสดงศิลปวัฒนธรรมและการจัดกิจกรรมในเทศกาลต่าง ๆ ซึ่งเป็นแหล่งรายได้หลักของชุมชน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, ม.ป.ป.) กิจกรรมดังกล่าวไม่เพียงสร้างรายได้ แต่ยังส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรมและสร้างความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ของชุมชน รวมถึงสร้างความเข้าใจและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2562) ในด้านรายได้จากการท่องเที่ยว มีข้อมูลว่าจังหวัดนครสวรรค์มีนักท่องเที่ยวจำนวนมาก และกิจกรรมสร้างรายได้จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์และบริการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ชุมชนยังคงเผชิญกับปัญหา เช่น การกระจายรายได้ที่ยังไม่ทั่วถึง ปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อม น้ำเน่าเสีย ขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตร ที่อยู่อาศัยไม่มั่นคง และหนี้สินในครัวเรือน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560) การบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องมีการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาสังคม และชุมชน ด้วยกลไกบริหารโปร่งใสและความร่วมมือสร้างกิจกรรมโดยเสริมสร้างความเข้มแข็งชุมชน

จากการศึกษาวิจัยที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชน การจัดการผลประโยชน์ การมีส่วนร่วม และการอนุรักษ์ทรัพยากรแต่ยังขาดการเจาะลึกศึกษาภาพการใช้ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ยั่งยืน งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการวิเคราะห์และนำเสนอรูปแบบการพัฒนาชุมชนบ้านแก่งบนฐานทุนวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อต่อยอดสร้างรายได้ รักษา มรดกทางวัฒนธรรม และเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนในเชิงเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นช่องว่าง (research gap) ที่สำคัญในงานวิจัยก่อนหน้า (Charoensit & Emphandhu, 2017; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2560)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
2. เพื่อจัดหมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์
3. วิเคราะห์ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ยั่งยืนของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

การทบทวนวรรณกรรม

ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นทรัพยากรสำคัญที่สะท้อนคุณค่าทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของชุมชน ทุนเหล่านี้ประกอบด้วยทั้งทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เช่น โบราณสถาน ศิลปกรรม และผลิตภัณฑ์หัตถกรรม และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และภาษาพื้นเมือง (Throsby, 2001) การพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้ควรยึดหลักการบริหารจัดการที่เคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความยั่งยืนและเปิดกว้างให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) งานวิจัยของ วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ (2529) ได้ชี้ให้เห็นความสำคัญของการนำทุนทางวัฒนธรรมมาเสริมสร้างอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เหมาะสม โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในกระบวนการบริหารจัดการ เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์วัฒนธรรมและส่งเสริมเศรษฐกิจในระดับท้องถิ่น งานวิจัยในชุมชนเครื่องปั้นดินเผาบ้านหมอนและโครงการ OTOP เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนสามารถใช้ทุนวัฒนธรรมพื้นถิ่นสร้างธุรกิจที่เข้มแข็ง มีมูลค่าและยั่งยืนได้ นอกจากนี้ ผลงานยังแสดงถึงบทบาทของศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านในฐานะรากฐานเศรษฐกิจที่ควรได้รับการพัฒนาและปกป้อง เพื่อให้สามารถตอบสนองต่อพลวัตของสังคมและเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพและการวิเคราะห์กรณีศึกษาชุมชนต่าง ๆ ทำให้ทราบว่า การผสมผสานทุนทางวัฒนธรรมเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

จำเป็นต้องอาศัยการวางแผนและการบริหารจัดการที่เน้นความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และชุมชนเพื่อประสิทธิภาพสูงสุด การสร้างเครือข่ายและถ่ายทอดองค์ความรู้ในชุมชนช่วยสร้างความเข้มแข็งและความตระหนักรู้ในการรักษาทุนทางวัฒนธรรม (กันตา วิลาชัย และคณะ, 2566) ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม หัตถกรรม และการแพทย์แผนไทย มีบทบาทสำคัญในการฟื้นฟูเศรษฐกิจชุมชนควบคู่กับการสืบทอดวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละท้องถิ่น นอกจากนี้ การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นกลไกสำคัญในการเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนผ่านกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสประสบการณ์วัฒนธรรมได้จริง เช่น การเข้าร่วมประเพณี การชมงานหัตถกรรม และการลิ้มรสอาหารพื้นบ้าน (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร (องค์การมหาชน), 2554) การจัดการการท่องเที่ยวต้องควบคู่กับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน เพื่อลดผลกระทบด้านลบที่อาจเกิดขึ้น โดยเน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของวัฒนธรรมและมีบทบาทสำคัญในการบริหารจัดการ การถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังเยาวชนและการสร้างแรงจูงใจในการอนุรักษ์ถือเป็นกุญแจที่ช่วยให้ทุนทางวัฒนธรรมยังคงอยู่ต่อไปในอนาคต การทำกิจกรรมที่มีส่วนร่วม เช่น การเรียนรู้วัฒนธรรมผ่านการปฏิบัติจริง การบันทึกเรื่องราว และจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วม ช่วยสร้างความสัมพันธ์และความเข้าใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น (วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์, 2529)

โครงการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชุมชนผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและประชาสังคมก็เป็นหนึ่งในแนวทางปฏิบัติที่สำคัญในประเทศไทย ซึ่งใช้กระบวนการสร้างการมีส่วนร่วมทั้งในระดับชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจผ่านทุนวัฒนธรรม เช่น การทำแผนที่ทางวัฒนธรรม การสร้างผู้ประกอบการทางวัฒนธรรม และการวิเคราะห์ผลกระทบเชิงเศรษฐศาสตร์ของกิจกรรมวัฒนธรรม (PMUA.or.th, 2024) งานวิจัยจากชุมชนบ้านซากแก้ว ได้เสนอแนวทางการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยพบว่าการเชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน หน่วยงาน และองค์กรต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ จะช่วยสร้างความเข้มแข็งในการบริหารจัดการทุนวัฒนธรรม และส่งเสริมความร่วมมือพัฒนาอย่างมีเอกภาพในชุมชน (JCDR, 2559) ดังนั้น การพัฒนาและอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนจำเป็นต้องอาศัยการจัดการที่ผสมผสานระหว่างการบริหารจัดการที่มีส่วนร่วม การส่งเสริมการเรียนรู้ และการต่อยอดภูมิปัญญา รวมถึงการสร้างแรงบันดาลใจสนับสนุนทั้งจากภาครัฐและภาคประชาสังคม เพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมสามารถเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม พร้อมกับรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมของชุมชนได้อย่างยั่งยืน

การทบทวนวรรณกรรมเพื่อสร้างกรอบแนวคิดการวิจัยเรื่องการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของทุนทางวัฒนธรรมในฐานะรากฐานสำคัญของการพัฒนาชุมชนและสังคม ทุนทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกเป็น 2 ประเภทหลัก ได้แก่ ทุนที่จับต้องได้ เช่น สถาปัตยกรรม โบราณสถาน และวัตถุโบราณที่แสดงถึงประวัติศาสตร์และความรุ่งเรืองทางศิลปกรรมของท้องถิ่น และทุนที่จับต้องไม่ได้ เช่น ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภาษา ศิลปะการแสดง ความเชื่อ ฯลฯ (Throsby, 2001) โดยการอนุรักษ์จะต้องคำนึงถึงทั้งตัววัตถุและบริบททางสังคมควบคู่กันไป กระบวนการพัฒนาทุนทางวัฒนธรรมจึงจำเป็นต้องมีการบริหารจัดการที่เคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีความยั่งยืน และเปิดโอกาสให้ทุกภาคส่วนในชุมชนมีส่วนร่วม (บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) ขณะเดียวกันยังต้องเผชิญกับพลวัตของเทคโนโลยีและกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นทั้งปัจจัยสนับสนุนและความท้าทายที่ต้องปรับตัวเสมอ ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน เนื่องจากเกิดจากการเรียนรู้สะสมและถ่ายทอดในบริบทจริงของท้องถิ่น ตั้งแต่การเกษตรกรรม หัตถกรรม แพทย์แผนไทย จนถึงการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การรักษาและสร้างสรรค์ภูมิปัญญานี้ ช่วยชุมชนยังคงเอกลักษณ์และสามารถสร้างรายได้ควบคู่กับการรักษารากวัฒนธรรม ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมการอนุรักษ์วัฒนธรรม สร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว และขับเคลื่อนเศรษฐกิจระดับท้องถิ่น งานหัตถกรรม อาหารพื้นถิ่น งานประเพณี และศิลปะการแสดงเป็นช่องทางหลักให้นักท่องเที่ยวได้รับประสบการณ์ตรงและสัมผัสคุณค่ากลุ่มนี้ (ศุภย์มานุษยวิทยาสรินธร (องค์การมหาชน), 2554) ; บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา, 2548) การบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมที่มี

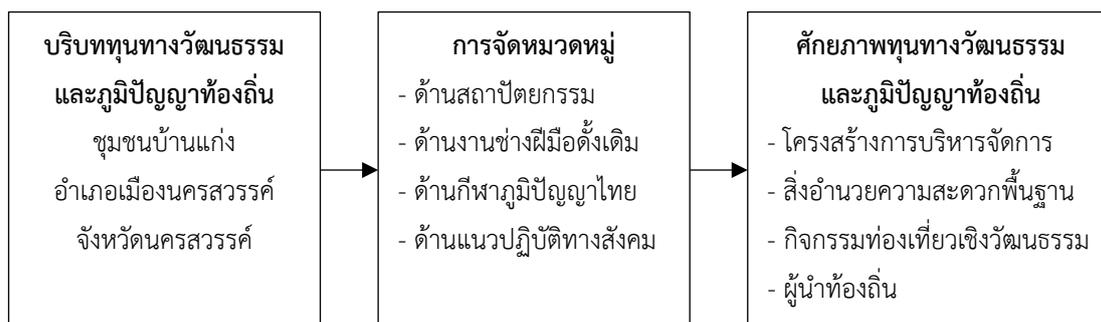
ประสิทธิภาพควรมุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นเจ้าของทุนทางวัฒนธรรมอย่างแท้จริง รวมทั้งจัดตั้งกลไกบริหารที่โปร่งใส และเสริมสร้างความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชนเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์และพัฒนาอย่างยั่งยืน ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน เช่น ดนตรี งานเทศกาล และสินค้าจากภูมิปัญญาท้องถิ่น สามารถยกระดับมูลค่าทางเศรษฐกิจผ่านการสร้างสรรค์ผลิตภัณฑ์และกิจกรรมใหม่ ๆ ที่เชื่อมโยงกับอุตสาหกรรมท่องเที่ยว สร้างรายได้และฟื้นฟูเอกลักษณ์ท้องถิ่นไปพร้อมกัน (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), 2554)

ประเด็นที่สำคัญคือการสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมผ่านการปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมถิ่นฐาน โดยใช้รูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมและกิจกรรมสร้างสรรค์ รวมถึงการบันทึกและถ่ายทอดเรื่องราววัฒนธรรม เพื่อให้เยาวชนเข้าใจความหมายและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมของตน แนวคิดทั้งหมดนี้สะท้อนผ่านกรอบแนวคิดการวิจัยที่เน้นการสำรวจ วิเคราะห์และจัดหมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เช่น ประเพณี ภูมิปัญญา อาหาร ก่อนนำไปศึกษาศักยภาพและต่อยอดเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนาคต

กล่าวได้ว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นถือเป็นหัวใจของการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้และถ่ายทอดในบริบทจริงของชุมชน ตั้งแต่การเกษตร หัตถกรรม ไปจนถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การต่อยอดภูมิปัญญาเหล่านี้ ช่วยให้ชุมชนรักษาอัตลักษณ์และสร้างรายได้ควบคู่กัน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยส่งเสริมการอนุรักษ์และขับเคลื่อนเศรษฐกิจท้องถิ่น ผ่านกิจกรรม เช่น งานประเพณี อาหารพื้นถิ่น และศิลปะการแสดง แต่ต้องมีการบริหารจัดการอย่างรอบคอบเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบทาง การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนและการร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และภาคประชาชน จึงเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้การพัฒนาและอนุรักษ์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน นอกจากนี้ การปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม จะช่วยให้เกิดการสืบทอดทุนทางวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่อง

กรอบแนวคิดการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรม ได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive sampling) มุ่งเน้นไปที่การวิเคราะห์ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งประกอบด้วยกระบวนการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ผู้ให้ข้อมูลหลักที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในชุมชนตำบลบ้านแก่งอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ โดยการคัดเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 12 คน ได้แก่ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน และประชาชนในชุมชน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือในการวิจัยผู้วิจัยใช้เครื่องมือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้างกับผู้ให้ข้อมูลหลักแบ่งออกเป็น 2 ส่วน จำนวน 6 ข้อ โดยใช้วิธีการสังเกตและจดบันทึก การบันทึกเสียง และการศึกษาเอกสาร แบบสัมภาษณ์มีเนื้อหาเกี่ยวกับประเด็นต่อไปนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเช่น ชื่อหน่วยงาน/ตำแหน่ง

ส่วนที่ 2 ข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น การของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ทั้งด้านหมวดหมู่และด้านศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น

เครื่องมือที่ใช้ในการสัมภาษณ์ แนวคำถามในการวิจัย มีขั้นตอนการสร้างดังนี้

- 1) ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี หลักการจากตำรา หนังสือ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษา มาเป็นแนวทางในการสร้างแนวคำถาม
- 2) กำหนดหัวข้อประเด็นคำถามหลักและคำถามย่อยของแนวคำถาม เพื่อให้แนวคำถามมีเนื้อหาละเอียดครบ และครอบคลุมเนื้อหาที่ต้องการศึกษา
- 3) เขียนและพัฒนาข้อคำถาม โดยนำข้อคำถามที่เขียนขึ้นมาและนำไปให้ที่ปรึกษาตรวจสอบความเหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการศึกษาก่อนจะนำไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล
- 4) ผู้วิจัยใช้คำถามเชิงลึกกึ่งโครงสร้าง เพื่อให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถให้คำตอบได้อย่างละเอียด ซึ่งแนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์มีเนื้อหาครอบคลุมเกี่ยวกับประเด็นของทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 การศึกษาเอกสาร เป็นการเตรียมตัวก่อนและระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล และภายหลังจากเก็บข้อมูลแล้ว เป็นการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยจากตำรา เอกสาร บทความวิชาการ และสื่อออนไลน์ ตลอดจนข้อมูลจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชน

3.2 การสังเกตและจดบันทึก ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาข้อมูลด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยวิธีการพูดคุยกับผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน สถานประกอบการ สมาชิกบริหารส่วนตำบล และชาวบ้านในชุมชน และจดบันทึกสิ่งที่สังเกตได้ โดยการจัดเก็บข้อมูลในรูปแนวคิด

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยผู้วิจัยเป็นผู้มีบทบาทหลักในการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การจดบันทึกและบันทึกเสียงการสนทนาด้วยเครื่องบันทึกเสียง ตลอดจนการจดบันทึกในประเด็นสำคัญระหว่างการสัมภาษณ์ โดยในการซักถาม สนทนาแบบเป็นกันเองให้มากที่สุดเพื่อป้องกันไม่ใช้บุคคลที่เป็นผู้ให้ข้อมูลเกิดความกังวลในการตอบคำถาม การซักถามในประเด็นต่าง ๆ อาจมีการปรับเปลี่ยนตามความเหมาะสม เพื่อให้ได้ข้อมูลระดับลึกที่เข้าถึงความเป็นจริงมากที่สุด ระยะเวลาที่ใช้ในการศึกษาข้อมูลและลงพื้นที่ภาคสนามเป็นเวลา 1 ปี ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2567 - กันยายน 2568

การพิทักษ์สิทธิผู้ให้ข้อมูลการศึกษาในครั้งนี้ ได้รับการอนุมัติจากคณะกรรมการวิจัยในมนุษย์เครือข่าย มหาวิทยาลัยนเรศวร (เลขจริยธรรมวิจัยในมนุษย์ NREC No.0045/2567)

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Method) ด้วยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลจากการถอดความจากแบบบันทึกเสียงคำพูดที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการเรียบเรียงข้อมูลที่สำคัญ การจัดระเบียบข้อมูล การสรุปและตีความหมายของข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้ให้ข้อมูลในแต่ละประเด็น และนำมาจัดหมวดหมู่ทฤษฎีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นสนทนา เพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (content analysis) เกี่ยวกับศักยภาพทฤษฎีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อนำไปใช้ในการต่อยอดสินค้าหรือบริการทางการท่องเที่ยวต่อไป

ผลการวิจัย

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ทฤษฎีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง แยกได้เป็น 2 หมู่บ้านหลัก ได้แก่ หมู่บ้านมอญและหมู่บ้านไทดำบ้านวังหอยกซึ่งแต่ละชุมชนมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาที่โดดเด่น

1) หมู่บ้านมอญ เป็นชุมชนชาวมอญที่อพยพมาจากย่านปากเกร็ด จังหวัดนครปฐมและย่านสามโคก จังหวัดปทุมธานี เมื่อกว่า 200 ปีมาแล้ว มีความชำนาญและภูมิปัญญาดั้งเดิมในการทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งถือเป็นอาชีพหลักที่ส่งต่อกันมาหลายชั่วอายุคน ดินเหนียวที่ใช้มาจากบึงเขาดินที่มีคุณภาพเหมาะสม จุดเด่นคือเครื่องปั้นดินเผาไม่เคลือบเนื้อดิน มีลวดลายสวยงามเป็นเอกลักษณ์ เช่น ลายก้างปลา กลีบบัว และลายแบบมอญที่สะท้อนวัฒนธรรมท้องถิ่น มีขั้นตอนการผลิตอย่างละเอียดตั้งแต่การขุดและหมักดิน การขึ้นรูปโดยวิธีนิ้วและปั้นนิ้ว การแกะลายด้วยมือและแม่พิมพ์ การเผาด้วยเตาหลังข้างในอุณหภูมิ 750 - 800 องศาเซลเซียส จนทนทานและเก็บน้ำได้ดี ปัจจุบันเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญได้รับการขึ้นทะเบียนโอท็อป และมีศูนย์พิพิธภัณฑ์แสดงภูมิปัญญาการทำเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญที่เปิดสาธิตให้ผู้สนใจเรียนรู้ได้ การแต่งกายของชาวมอญยังรักษาเอกลักษณ์เดิมไว้ เช่น เสื้อกระบอก ผ้าถุง และสไบที่มีหลายรูปแบบในงานบุญ ประเพณีสำคัญ ได้แก่ ประเพณีสงกรานต์มีการแห่เครื่องปั้นดินเผาเพื่อสืบสานวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยว การกินข้าวแช่ที่ใช้หม้อดินเผาเป็นภาชนะใส่ เช่นเดียวกับอาหารพื้นบ้านอื่น ๆ ได้แก่ ขนมจีนมอญ ขนมครกมอญ และข้าวเหนียวแดง

2) หมู่บ้านไทดำบ้านวังหอยก เป็นชุมชนที่รักชาวัฒนธรรมไทดำแบบดั้งเดิมไว้ มีการตั้งถิ่นฐานยาวนาน มีโบราณสถานที่แสดงหลักฐานการอยู่อาศัย เช่น ซากสิ่งก่อสร้างโบราณ และพื้นที่ศาลผีประจำหมู่บ้าน “ศาลเจ้าพ่อทองคำ” ซึ่งชาวบ้านนับถือเป็นผีบรรพชนที่ปกป้องคุ้มครองชุมชน พิธีกรรมสำคัญอย่างพิธีเสนเรือนซึ่งเป็นการเซ่นไหว้ผีเรือนและบรรพบุรุษ เป็นพิธีที่ทำเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ครอบครัว มีบ้านเรือนไทยทรงดำซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไทดำ การแต่งกายแบบไทดำของผู้ชายและผู้หญิงที่เน้นผ้าสีดำ มีงานทอผ้าพื้นเมือง อาหารพื้นถิ่นของไทดำบ้านวังหอยก เช่น แกงหน่อไม้ แกงผำ ผักจู้บ และอาหารพิธีกรรมอย่างปลาบั้งต๊อบ กบปั้งโ้ว สะท้อนวิถีชีวิตและความเชื่อของชุมชนแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของทฤษฎีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สะท้อนตัวตนและวิถีชีวิตของชาวบ้านแก่งอย่างชัดเจน ทั้งในด้านการทำมาหากิน ประเพณี ศาสนา การแต่งกาย อาหาร และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาที่สืบทอดจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างเข้มแข็งและมีคุณค่าแก่การศึกษาและส่งเสริมต่อไปในอนาคต

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ทฤษฎีทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ สามารถจัดหมวดหมู่แบ่งออกเป็น 4 ด้านหลัก ได้แก่ สถาปัตยกรรม งานช่างฝีมือดั้งเดิม กีฬาภูมิปัญญาไทย และแนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล โดยรายละเอียดดังนี้

1) สถาปัตยกรรม มีโบราณสถานและศาสนสถานสำคัญที่เป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมของชุมชน เช่น วัดบ้านแก่งเดิมมีชื่อว่า “วัดคงคาราม” สร้างมาตั้งแต่สมัยยังมีแก่งในแม่น้ำปิง บริเวณหน้าวัดยังคงเห็นโบราณสถานหลายอย่าง เช่น พระอุโบสถแบบก่ออิฐถือปูนทรงไทยโบราณที่มีพระพุทธรูปสำคัญ “หลวงพ่อโต” เป็นพระประธาน นอกจากนี้ยังมีพระวิหาร

ธรรมาสัน กุฎิไม้ทรงไทยระฆังใหญ่ และเจดีย์เก่าที่แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคโบราณ วัดบ้านแก่ง ถูกบูรณะหลายครั้งเพื่อรักษาอาคารและโบราณวัตถุต่าง ๆ วัดเกาะแก้ว สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2476 บริเวณตั้งวัดถูกล้อมรอบด้วยลำคลอง 3 ด้าน ทำให้มีลักษณะเป็นเกาะจึงได้ชื่อว่า “วัดเกาะแก้ว” แต่ชาวบ้านนิยมเรียกว่า “วัดวังหยวก” อาคารเสนาสนะสำคัญได้แก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ และหอสวดมนต์ที่สร้างขึ้นในช่วง พ.ศ. 2513-2516 รวมถึงกุฏิสงฆ์ 3 หลัง วัดเกาะแก้ว ยังเป็นศูนย์วัฒนธรรมไทยทรงดำของตำบลบ้านแก่งอีกด้วย ทั้งสองวัดนั้นนอกจากเป็นสถานที่ประกอบกิจกรรมทางศาสนาแล้วยังสะท้อนถึงภูมิปัญญาและประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านแก่งได้อย่างชัดเจน งานช่างฝีมือดั้งเดิม

2) งานช่างฝีมือและภูมิปัญญาท้องถิ่นของบ้านแก่งเป็นส่วนสำคัญในการรักษาเอกลักษณ์ของชุมชน โดยเฉพาะเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ เป็นเครื่องปั้นดินเผาไม่เคลือบเนื้อดินที่มีชื่อเสียงเก่าแก่ มีการผลิตเครื่องใช้ในครัวเรือนขนาดเล็กถึงใหญ่ เช่น โอ่ง แจกัน เต้าเข้าขนมครก และเครื่องปั้นลวดลายสวยงาม เช่น กระถาง อ่างบัว ที่มีลักษณะสีแดงอมส้ม ทนทานและเก็บน้ำได้ดี กรรมวิธีการผลิตผ่านขั้นตอนเตรียมดิน ปั่นตักแต่งแกะลายและการเผาในเตา “เตาหลังช้าง” อย่างพิถีพิถันและถ่ายทอดผ่านรุ่นสู่รุ่น ผ้าทอไทดำบ้านวังหยวก เป็นภูมิปัญญาการทอผ้าที่สืบทอดมาถึงปัจจุบัน คนไทดำบ้านวังหยวกใช้เส้นผ้าสีดำเป็นหลัก ผสมผสานสีอื่น ๆ เช่น เขียว เหลือง ส้ม แดง และขาว ผ้าทอมีลายลักษณะเฉพาะ เช่น ผ้าลายแดงไม้ ผ้าลายพัฒนา ผ้าลายตีนผ้า และผ้าลายกาบกล้วย

3) กีฬาภูมิปัญญาไทย การละเล่นพื้นบ้านและกีฬาดั้งเดิมยังคงอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชน เช่นการละเล่นลูกมะกอนเป็นการละเล่นพื้นบ้านของคนไทดำโดยเฉพาะ การโยนลูกช่วง (“ต้อตมะกอน”) เป็นกิจกรรมระหว่างหนุ่มสาว เพื่อสร้างความคุ้นเคยและไม่ตรีจิต โดยมีผู้ขับร้องเพลงประกอบเพื่อเพิ่มความสนุกสนาน วิธีการเล่นมีการกำหนดกติกา และเปลี่ยนข้างตามจังหวะของการโยน เป็นการละเล่นที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน

4) แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล แนวปฏิบัติทางสังคมและพิธีกรรมถือเป็นหัวใจของการรักษาวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนาน บ้านแก่งมีพิธีกรรมและงานเทศกาลสำคัญ ดังนี้ พิธีเสนเรือของคนไทดำ เป็นพิธีเช่นไหว้ผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษจัดขึ้นทุก 2 - 3 ปี โดยมี “หมอเสน” เป็นผู้ประกอบพิธี มีการแต่งกายเฉพาะสำหรับผู้มาร่วมพิธีและใช้เครื่องเช่นสำคัญ ได้แก่ เหล้า หมู ไก่ และข้าวอาหารพื้นเมือง เช่น แกงหน่อไม้ แกงบอน ผักจู้บ และเลือดดำ พิธีนี้แสดงถึงความศรัทธาและการยึดมั่นในภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีสงกรานต์ขามอญ จัดขึ้นทุกวันที่ 13 เมษายน โดยขามอญจะแต่งกายชุดประจำชาติ ร่วมขบวนแห่เครื่องปั้นดินเผาและพระพุทธรูปดินเผาที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย เป็นการสืบสานวัฒนธรรมและส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชน งานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีไทดำ จัดขึ้นทุกวันที่ 16 เมษายน ที่ศูนย์วัฒนธรรมไทดำบ้านวังหยวก โดยมีหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนร่วมกันรักษาและส่งเสริมวัฒนธรรมของไทดำ ทั้งการแต่งกายอาหาร ประเพณีต่าง ๆ

โดยสรุป การจัดหมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของตำบลบ้านแก่งโดดเด่นด้วยความหลากหลายและความเฉพาะตัวทั้งในด้านสถาปัตยกรรมที่สะท้อนประวัติศาสตร์ งานช่างฝีมือที่ถ่ายทอดภูมิปัญญารุ่นสู่รุ่น กีฬาพื้นบ้านที่สะท้อนวิถีชีวิต และแนวปฏิบัติทางสังคมที่แสดงถึงความยึดมั่นในประเพณีและความเชื่อ โดยทั้งหมดนี้เป็นรากฐานที่สำคัญในการสืบทอดและพัฒนาให้เป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อชุมชนและการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมต่อไปได้อย่างยั่งยืน

จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ แบ่งออกเป็น 5 ด้านหลัก ได้แก่ ศักยภาพด้านพื้นที่ ศักยภาพด้านการจัดการ ศักยภาพด้านการอำนวยความสะดวก ด้านกิจกรรมและกระบวนการ และด้านการมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) ศักยภาพด้านพื้นที่ ชุมชนบ้านแก่งมีศูนย์วัฒนธรรมไทดำบ้านวังหยวกเป็นศูนย์รวบรวมและเผยแพร่วัฒนธรรมไทดำ เป็นสถานที่จัดแสดงผลงานและนิทรรศการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ภาษา ประเพณีการแต่งกาย และการใช้ชีวิตของชาวไทดำ เป็นศูนย์การเรียนรู้ให้กับเด็กและเยาวชนในชุมชน มีห้องประชุมรองรับการประชุมของชุมชนและหน่วยงานภายนอก

นอกจากศูนย์วัฒนธรรมไทดำแล้ว ชุมชนบ้านแก่งยังมีความโดดเด่นด้านกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ซึ่งเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) ที่มีชื่อเสียงและได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสินค้าท้องถิ่น มีการแสดงกระบวนการผลิตเครื่องปั้นตั้งแต่เตรียมดิน ปั้น แกะลาย จนถึงการเผาและบรรจุภัณฑ์ รวมทั้งการสาธิตและจำหน่ายผลิตภัณฑ์ ซึ่งสร้างรายได้ให้กับชุมชนและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ บริเวณใกล้เคียงยังมีวัดสำคัญๆ เช่น วัดบ้านแก่งและวัดเกาะแก้ว ซึ่งมีคุณค่าทั้งด้านศาสนาและสถาปัตยกรรม เป็นแรงดึงดูดเพิ่มเติมให้กับนักท่องเที่ยวที่แวะเยี่ยมชมศูนย์วัฒนธรรมและผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น

2) ศักยภาพด้านการจัดการ การบริหารและจัดการศูนย์วัฒนธรรมไทดำและกลุ่มเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ มีคณะกรรมการบริหารที่มาจากชุมชนมีหน้าที่ดูแลการดำเนินงาน สมาชิกคณะกรรมการทำงานร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อจัดงานสืบสานวัฒนธรรมและประเพณี รวมทั้งสนับสนุนการจัดนิทรรศการและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของศูนย์วัฒนธรรม รายได้หลักมาจากงานแสดงวัฒนธรรม ประเพณี และรายได้จากการท่องเที่ยว รายได้ที่เหลือจะนำมาใช้จ่ายในส่วนของการใช้จ่ายประจำของศูนย์ เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า ทั้งนี้ชุมชนมีความพยายามในการเพิ่มรายได้ผ่านการสร้างกิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยววัฒนธรรม เพื่อส่งเสริมเศรษฐกิจฐานราก อย่างไรก็ตาม มีข้อจำกัดในด้านความร่วมมือจากชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากเยาวชนรุ่นใหม่ที่มีแนวโน้มลดการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณี

3) ศักยภาพด้านการอำนวยความสะดวก ชุมชนบ้านแก่งมีการจัดเตรียมสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกให้รองรับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน เช่น มีสถานที่จอดรถที่เพียงพอ มีห้องประชุม รวมถึงมีห้องน้ำสาธารณะที่สะอาดและเพียงพอ การเดินทางเข้าออกชุมชนสะดวก และง่ายต่อการเข้าถึงด้วยรถยนต์ส่วนตัว อย่างไรก็ตามยังมีข้อจำกัดบางประการ เช่น การเข้าถึงรถโดยสารประจำทางยังไม่สะดวกนัก ทำให้ผู้ที่ไม่มีรถส่วนตัวเข้าถึงยาก และในช่วงเทศกาลหรือกิจกรรมพิเศษ สาธารณูปโภคบางอย่าง เช่น พื้นที่จอดรถ การจัดการขยะ และการบริการนักท่องเที่ยวยังมีความตึงตัว ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้มีการประสานงานเพื่อพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกอย่างต่อเนื่อง เช่น การจัดการจราจรในช่วงงานประเพณี การปรับปรุงและเพิ่มพื้นที่จอดรถ และการจัดท่าเรือความปลอดภัยในบริเวณสถานที่จัดกิจกรรม

4) ศักยภาพด้านกิจกรรมและกระบวนการ ด้านกิจกรรมของศูนย์เครื่องปั้นดินเผา มีการต้อนรับเพื่อเข้าห้องประชุม และฟังการบรรยาย เล่าประวัติความเป็นมาของอาชีพเครื่องปั้นดินเผา หลังจากนั้นก็นำนักท่องเที่ยวชมกระบวนการทำเครื่องปั้นดินเผา ตั้งแต่การเตรียมดิน การปั้นดิน การขึ้นรูป การวาดลวดลาย การระบายสี และการเผาเครื่องปั้นดินเผา สาธิตเรียบร้อยแล้วก็ให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมทำกิจกรรมฝึกปั้นดิน การวาดลาย การระบายสี มีการคิดค่าใช้จ่ายนักท่องเที่ยวคนละ 50 บาท สามารถนำผลงานกลับบ้านได้ ด้านกิจกรรมและกระบวนการของศูนย์วัฒนธรรมไทดำ มีการแนะนำไปเยี่ยมชมตามจุดต่าง ๆ คิดค่าบริการคนละ 50 บาท ถ้ามีอาหารว่างหรืออาหารกลางวันก็จะคิดให้ตามราคาที่กำหนดไว้ กิจกรรมมีให้นักท่องเที่ยวเลือก เช่น ฝึกสอนการเย็บจักรสาน เย็บผ้า เย็บลูกมะกอนต่าง ๆ การเย็บตุ๊กตา เมื่อนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมหมู่บ้านก็จะได้สัมผัสกับวิถีชีวิตของไทดำ การแต่งกายของชาวไทดำที่มาต้อนรับนักท่องเที่ยว การรำแคนต้อนรับ การละเล่นลูกมะกอน การพาไปเที่ยวแบบธรรมชาติทุ่งนาไทดำที่มีการจัดสวนต้นไม้ พิพิธภัณฑสถานเครื่องจักสานของไทดำ มีมุมสำหรับถ่ายรูปด้านศูนย์วัฒนธรรมไทดำ

5) ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม การมีส่วนร่วมของชุมชนถือว่าได้รับการให้ส่วนร่วมจากคนในชุมชน โดยมีการประชาสัมพันธ์เสียงตามสายของหมู่บ้าน เพื่อให้คนในชุมชนมาช่วยเตรียมงาน การให้ความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐที่คอยสนับสนุน และมีกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแรงผลักดันส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรม แต่ในปัจจุบันการมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้านให้ความร่วมมือน้อยลงเรื่อยๆ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจที่ไม่ดี ทำให้ต้องไปประกอบอาชีพของตนเอง ทำให้ได้รับความร่วมมือในการทำกิจกรรมน้อยลง และจำนวนคนมาร่วมกิจกรรมงานประเพณีในแต่ละปีที่มีจำนวนลดน้อยลงเรื่อยๆ

สรุปได้ว่า ศักยภาพทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่งมีความโดดเด่นในเรื่องการจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมไทดำและกลุ่มอาชีพเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญซึ่งเป็นฐานสำคัญในการอนุรักษ์ เรียนรู้ และเผยแพร่วัฒนธรรมท้องถิ่น รวมถึงศักยภาพด้านพื้นที่ที่ตั้งอยู่ใกล้เมืองนครสวรรค์ สร้างความสะดวกในการเข้าถึงและส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การบริหารจัดการมีโครงสร้างคณะกรรมการที่ชัดเจนและมีการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานรัฐ แต่ยังมี ความท้าทายในการส่งเสริมความร่วมมือจากชุมชนและเยาวชนรุ่นใหม่ ด้านการอำนวยความสะดวกพื้นฐานมีการจัดเตรียม ตอบสนองการใช้งานของนักท่องเที่ยว แต่ยังคงปรับปรุงในเรื่องการเข้าถึงระบบขนส่งสาธารณะและการรองรับจำนวนคน ในช่วงเทศกาล เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของทุนทางวัฒนธรรมในอนาคต

การอภิปรายผล

จากผลการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัด นครสวรรค์ พบว่าทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาของชุมชนตำบลบ้านแก่งที่เด่นชัด แบ่งออกเป็น 2 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นบ้านมอญ เป็นชาวมอญที่อพยพมาจากย่านปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี และย่านสามโคก จังหวัดปทุมธานี ราว 200 ปีที่ผ่านมา มีความชำนาญในการทำเครื่องปั้นดินเผา ปัจจุบันชาวไทยเชื้อสายมอญในตำบลบ้านแก่ง มีการสืบทอดภูมิปัญญาและกรรมวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาที่เป็นเอกลักษณ์ของบ้านมอญจากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน รวมถึง มีการสืบทอดประเพณีของชาวมอญมาจนถึงปัจจุบัน สอดคล้องกับงานวิจัยของพนมศักดิ์ สุวิสุทธิ (2561) กล่าวว่า แหล่งเครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีการทำเครื่องปั้นดินเผาจำนวนร้อยละ 80 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่จะผลิตเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทเทอราคอตตา ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผาที่มีเนื้อดิน สีแดงเผาที่อุณหภูมิต่ำ ไม่เคลือบ วัตถุประสงค์ดินเหนียว มีสีสรรคสวยงาม มีความแกร่งและหลังเผาจะไม่เป็นคราบเกลือสีขาวขึ้นบริเวณผิวอันเป็น ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้หมู่ 1 ตำบลบ้านแก่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาอย่างแพร่หลายผลิตภัณฑ์ และหมู่ที่ 2 ทุนทาง วัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทดำบ้านวังหอยก ไทยดำมีถิ่นฐานกำเนิดที่สิบสองจุไทย ประเทศเวียดนามในสมัยสมเด็จพระเจ้า ตากสินมหาราช ได้ทรงกวาดต้อนไทดำ พร้อมกับลาวในเวียงจันทร์และเมืองพวนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยบริเวณ กรุงเทพมหานครเป็นที่แรกและได้กระจายตัวไปยังจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทย ไทดำบ้านวังหอยกมีเอกลักษณ์ด้านการแต่งกาย ประเพณีและวัฒนธรรม สอดคล้องกับงานวิจัย เรื่องการพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม ตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์ งานวิจัยของจวีร์วรรณ จันพลา และคณะ (2554) กล่าวว่า ชาวไทยทรงดำเป็นชนกลุ่มหนึ่งในอดีตได้อพยพมาจากเมืองแถบลุ่มแม่น้ำดำและแม่น้ำแดงในประเทศเวียดนามเหนือ ได้มีการอพยพเข้ามาหลายครั้ง อันเป็นผลมาจากศึกสงครามในช่วงสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีจนถึงรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ชาวไทยทรงดำหรือลาวโซ่ง ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ที่มีลักษณะคล้ายกับท้องถิ่นของตนเองในจังหวัดเพชรบุรีก่อน จากนั้นก็ได้ขยับขยาย ไปอยู่ตามจังหวัด ใกล้เคียง เช่น จังหวัดสุพรรณบุรีนครปฐม ชัยนาท นครสวรรค์พิษณุโลก และพิจิตร เป็นต้น ซึ่งแต่เดิม ชาวไทยทรงดำนิยมผลิตเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ ด้วยตนเอง อันมีงานหัตถกรรมที่โดดเด่นคือ การทอผ้า ที่ตั้งเดิมเน้นการใช้ผ้าสี ดำเป็นหลัก ซึ่งยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีดั้งเดิมไว้

จากการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อจัดหมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นตำบลบ้านแก่ง พบว่า หมวดหมู่ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา ท้องถิ่นตำบลบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ประกอบด้วย หมวดหมู่สถาปัตยกรรม อันทรงคุณค่า ได้แก่ วัดบ้านแก่ง วัดเกาะแก้ว หมวดหมู่งานช่างฝีมือดั้งเดิม ได้แก่ เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ ผ้าทอบ้านวังหอยก และผลิตภัณฑ์จาก ผ้าไทดำบ้านวังหอยก หมวดหมู่กีฬาภูมิปัญญาไทย มีการละเล่นพื้นบ้านที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ ได้แก่ การละเล่นลูกมะกอน หมวดหมู่แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล ขนบธรรมเนียมประเพณีแบ่งออกเป็นประเพณีเกี่ยวกับศาสนา

ได้แก่พิธีกรรมเสวนาเรื่อน ประเพณีเกี่ยวกับเทศกาล ได้แก่ เทศกาลสงกรานต์ชาวมอญ และงานสืบสานวัฒนธรรมประเพณีไทดำ และประเพณีเกี่ยวกับการทำมาหากิน ได้แก่ อาหารของชาวมอญบ้านแก่ง เช่น ข้าวแช่ ขนมจีนมอญ ขนมครกมอญ ข้าวเหนียวแดง อาหารไทดำบ้านวังหอยก ได้แก่ แกงผำ ผักจู้บ ปลาบั้งดิบ กบปั้งโอ สอดคล้องกับระบบสารสนเทศด้านวัฒนธรรมและแผนที่วัฒนธรรม ได้กำหนดหมวดหมู่ทางวัฒนธรรม รายละเอียดหมวดหมู่วัฒนธรรมและหัวข้อการบันทึกข้อมูลด้านวัฒนธรรมแบ่งออกเป็น 11 หมวดหมู่ ได้แก่ พื้นที่วัฒนธรรม สถาปัตยกรรม โบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปะการแสดง งานช่างฝีมือดั้งเดิม วรรณกรรมพื้นบ้าน กีฬาภูมิปัญญาไทย แนวปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรม และงานเทศกาล ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับบรรพชนชาติและจักรวาลและภาษา

จากผลการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ พบว่า

1) ศักยภาพด้านพื้นที่ ชุมชนบ้านแก่งมีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ (มอญ – ไทดำ) ที่มีวัฒนธรรมโดดเด่นชัดเจนทั้งในด้านอาหาร ประเพณี เครื่องแต่งกาย และการละเล่น พื้นที่ที่มีความโดดเด่นได้แก่ หมู่บ้านที่ 1 บ้านมอญ และหมู่บ้านที่ 2 ไทดำ เป็นศูนย์รวมเอกลักษณ์และวัฒนธรรมที่แตกต่างและมีคุณค่า มีอาชีพที่มีความเชื่อมโยงกับวัฒนธรรม เช่น เครื่องปั้นดินเผา การทอผ้า งานจักสาน และมีแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถานที่มีความน่าสนใจ เช่น วัดบ้านแก่ง วัดเกาะแก้ว สอดคล้องกับแนวคิดเรื่อง ทุนทางวัฒนธรรม (cultural capital) ของซูมาวลี จินดาพล (2563) สามารถอธิบายได้ว่า ชุมชนมีทุนทางวัฒนธรรมที่สะท้อนผ่านชาติพันธุ์ อาหาร ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถนำมาใช้ต่อยอดสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ พบว่าบ้านนาต้นจันได้พัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนมาหลายสิบปี ผ่านหลายขั้นตอน (initiative → identity development → opening → innovative living) โดยในขั้นตอน identity development ชุมชนเริ่มตั้งอัตลักษณ์ท้องถิ่นให้ชัดเจนขึ้น ซึ่งรวมถึงการใช้ภูมิปัญญาและศิลปหัตถกรรมของชาวบ้าน เช่น การทอผ้า ประเพณีท้องถิ่น เป็นจุดขายให้กับการท่องเที่ยวของชุมชน ข้อจำกัดทางด้านพื้นที่คือเรื่องศักยภาพของแต่ละหมู่บ้านที่ไม่เท่าเทียมกัน บางหมู่บ้านยังไม่มีจุดขายทางวัฒนธรรมที่ชัดเจน

2) ศักยภาพด้านการจัดการ การบริหารจัดการของชุมชนมีคณะกรรมการบริหารทั้งศูนย์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญและศูนย์วัฒนธรรมไทดำ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล และรายได้จากกิจกรรมการท่องเที่ยว/การศึกษาดูงาน สอดคล้องกับแนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นว่า โครงสร้างการบริหารจัดการที่เข้มแข็งจะทำให้ชุมชนมีความสามารถในการดูแลและพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว (Goodwin & Santilli, 2009) ข้อจำกัดในด้านการบริหารจัดการของชุมชน เรื่องขาดแรงจูงใจของคณะกรรมการบริหารที่ยังไม่มีค่าตอบแทน ปัญหาความร่วมมือจากคนในชุมชนที่ลดน้อยลง และเยาวชนไม่ค่อยสนใจสืบทอด รายได้จากการจัดกิจกรรมยังไม่เพียงพอต่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และบุคลากรของชุมชนยังขาดศักยภาพด้านภาษาต่างประเทศในการต้อนรับนักท่องเที่ยว สอดคล้องกับงานวิจัยของ Auksondee & Darawong, (2024) เรื่อง ประโยชน์ ความท้าทาย และปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในประเทศไทย: การศึกษาเชิงสำรวจใน 3 พื้นที่ท่องเที่ยวในประเทศไทย พบว่า ข้อจำกัดและปัญหาด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนไทย เช่น ขาดแรงจูงใจของคณะกรรมการบริหาร รวมถึงการขาดรายได้ที่เพียงพอสำหรับพัฒนาต่อเนืองยังคงเป็นประเด็นสำคัญที่พบในงานวิจัยหลายชิ้น นอกจากนี้ ยังพบว่าชุมชนขาดศักยภาพด้านภาษาต่างประเทศในการต้อนรับนักท่องเที่ยว ส่งผลต่อความสามารถในการสื่อสารและบริการคนต่างชาติได้ไม่เต็มที่

3) ศักยภาพด้านการอำนวยความสะดวกและการเข้าถึง การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงศูนย์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญตั้งอยู่ติดถนนใหญ่ การเดินทางสะดวก มีที่จอดรถ ห้องน้ำ และห้องประชุมที่พร้อมรองรับนักท่องเที่ยว และมีช่องทางการประชาสัมพันธ์ผ่านเพจเฟซบุ๊ก สอดคล้องกับกัลยา สว่างคง และประสพชัย พสุนนท์ (2559) มีผลการวัดดัชนีศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว เกี่ยวกับความสะดวกในการเข้าถึงสถานที่ท่องเที่ยว ต้องมีป้ายบอก ทางที่ชัดเจน มีสิ่งอำนวยความสะดวกใน

แหล่งท่องเที่ยวรวมถึงลานจอดรถ สำหรับศูนย์วัฒนธรรมไทดำการเดินทางค่อนข้างลำบาก ถนนแคบ อยู่ลึก และไม่มียอดโดยสารประจำทางไปยังศูนย์วัฒนธรรมไทดำ สิ่งอำนวยความสะดวกให้กับนักท่องเที่ยวยังไม่เพียงพอ เช่น ห้องน้ำ ไฟฟ้า ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ และยังขาดสื่อประชาสัมพันธ์ที่ทันสมัยและเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายกว้างขึ้น

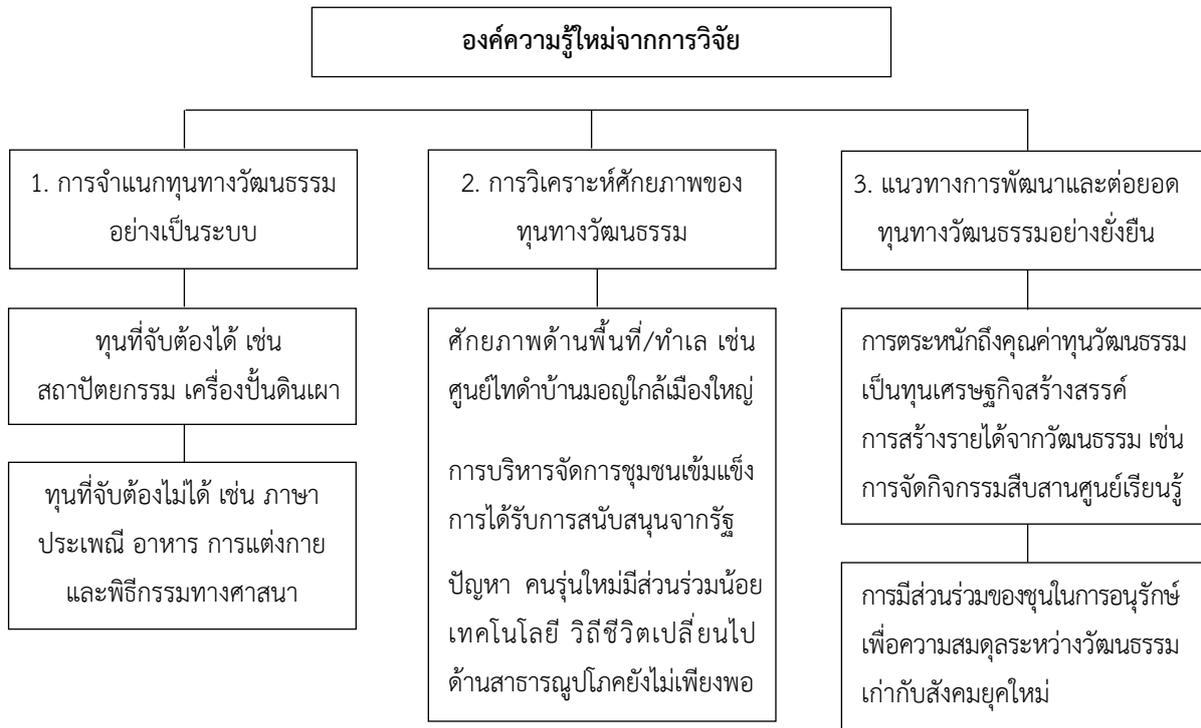
4) ศักยภาพด้านกิจกรรมและกระบวนการ การจัดกิจกรรมและกระบวนการจัดกิจกรรม ชุมชนบ้านแก่งมีกิจกรรมที่สะท้อนเอกลักษณ์ท้องถิ่น การจัดกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนมีกิจกรรมเชิงปฏิบัติให้นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม เช่น การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การวาดลวดลายเครื่องปั้นดินเผา การเย็บจักสาน การทอผ้า และการเล่นลูกมะกอน สอดคล้องกับแนวคิดการสร้างกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม (Participatory Tourism Activities) เป็นหัวใจของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Scheyvens, 1999) เพราะสร้างประสบการณ์ตรง (Experiential Tourism)

5) ศักยภาพด้านการมีส่วนร่วม ชุมชนมีการสื่อสารและการประชาสัมพันธ์เสียงตามสาย ได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ และผู้นำท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมการมีส่วนร่วม และคนในชุมชนที่ว่างจากการทำงานมาช่วยกิจกรรมได้บ้าง สอดคล้องกับผลการวิจัยของระพีพัฒน์ ศรีมาลา และคณะ (2559) ที่ทำการวิจัยเรื่อง การจัดการสุขภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษา ชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่าผลการวิจัย ได้ก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพผู้นำชุมชน ที่ส่งผลทำให้สามารถจัดการสุขภาพชุมชนของตนเองได้อย่างมีส่วนร่วม เกิดการประสานการทำงานของผู้นำชุมชนที่ประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ครู อสม. และผู้นำศาสนา ประชาชนที่สามารถแสวงหาความร่วมมือจากภาค ส่วนต่างๆ และจัดการสุขภาพชุมชนตนเองได้อย่างมีส่วนร่วมและพึ่งตนเอง ข้อจำกัดด้านการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนลดลงเรื่อย ๆ เนื่องจากปัญหาเศรษฐกิจและความจำเป็นในการหารายได้ คนรุ่นใหม่ไม่มีแรงจูงใจในการเข้าร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทำให้งานประเพณีแต่ละปีมีผู้เข้าร่วมงานลดน้อยลง อาจทำให้การสืบทอดประเพณีอ่อนแอลงในอนาคต

องค์ความรู้ใหม่

งานวิจัยนี้สร้างองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านแก่ง อำเภอเมือง นครสวรรค์ โดยครอบคลุมทั้งมิติจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ เช่น สถาปัตยกรรม เครื่องปั้นดินเผา ภาษา ขนบธรรมเนียม งานช่างฝีมือ อาหาร วัฒนธรรมการแต่งกาย และพิธีกรรม ทั้งในกลุ่มชาติพันธุ์มอญและไทดำ การจัดหมวดหมู่ทุนวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบช่วยให้สามารถวางแผนส่งเสริม อนุรักษ์ และพัฒนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัด เช่น การมีส่วนร่วมของคนรุ่นใหม่ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และสาธารณูปโภคที่ยังต้องพัฒนา แนวทางการพัฒนาเน้นการสร้างคุณค่าของวัฒนธรรมเป็นทุนเศรษฐกิจ การสืบสานวัฒนธรรม การถ่ายทอดองค์ความรู้ให้เยาวชนและการมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อรักษาสมดุลระหว่างวัฒนธรรมดั้งเดิมกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยนี้ ช่วยเติมเต็มช่องว่างองค์ความรู้และเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับการวางแผนนโยบายการจัดการ และพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน ทั้งในเชิงการอนุรักษ์และการต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมให้สามารถขับเคลื่อนเศรษฐกิจและสร้างคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้คนในชุมชนอย่างแท้จริง โดยสามารถเขียนเป็น แผนภูมิกรอบองค์ความรู้ใหม่ (new knowledge framework) ได้ดังภาพที่ 2

ภาพที่ 2 แผนภูมิกรอบองค์ความรู้ใหม่

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

- 1.1 ภาครัฐควรเข้ามาช่วยในการพัฒนาบุคลากรที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับประชาชนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวชุมชนของตนเอง
- 1.2 ภาครัฐควรเข้ามาช่วยเหลือชุมชนในเรื่องการพัฒนาศักยภาพด้านภาษาของชุมชนที่เป็นแกนนำ ผู้นำชุมชน หรือมีการอบรมภาคีเครือข่ายท้องถิ่น
- 1.3 ภาครัฐควรมีการส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชุมชน การสร้างอาชีพ และความเข้มแข็งให้กับชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้
- 1.4 การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางทุนและวัฒนธรรมของชุมชน จะต้องมีการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน การดำเนินการ ตรวจสอบ และประเมินผลการท่องเที่ยว
- 1.5 ชุมชนควรมีการบริหารจัดการรายได้ของชุมชนที่ชัดเจน และมุ่งเน้นประโยชน์ของชุมชน ควรมีการให้ค่าตอบแทนการทำงานของชุมชนเพื่อเป็นแรงจูงใจในการบริหารจัดการชุมชน

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

- 2.1 ควรมีการศึกษาแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนฐานทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 ควรมีการศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวชุมชนบ้านแก่ง เพื่อพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนบ้านแก่งให้กับนักท่องเที่ยว

เอกสารอ้างอิง

- กันตา วิลาชัย, ธัญญรัตน์ ไชยคราม และขวัญตา เบ็ญจะขันธ. (2566). การบูรณาการทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการบริหารจัดการชุมชน. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย*, 15(2), 194-206.
- กัลยา สว่างคง และพสุธา สุขธีรนิธิ. (2559). การศึกษาดัชนีศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว กรณีศึกษา แหล่งท่องเที่ยวประเภทน้ำตกในจังหวัดสระบุรี. *Veridian E-Journal, Silpakorn University*, 9(2), 1184-1199.
- จรีวรรณ จันทลา, วลี สงสูงค์, เพ็ญสินี กิจคำ และสุรรัตน์ วงศ์สมิง. (2554). การพัฒนารูปแบบผลิตภัณฑ์ผ้าทอไทยทรงดำ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มตามแนวทางเศรษฐกิจสร้างสรรค์. *Veridian E-Journal, Silpakorn University ฉบับภาษาไทย มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศิลปะ*, 9(2), 82-98.
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (2554). *ศูนย์วัฒนธรรมไทดำ บ้านวังหอยก*. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2568 จาก <https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/1447>.
- บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา. (2548). *การพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน*. เพรสแอนดตีไซน์.
- ประเวศ วะสี. (2550). *วิถีมนุษย์ในศตวรรษที่ 21* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สำนักพิมพ์สวนเงินมีมา.
- พนมศักดิ์ สุวิสุทธิ. (2561). การวิจัยเครื่องปั้นดินเผาพื้นบ้านแนวแม่น้ำเจ้าพระยา. *วารสารศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ*, 22(2), 98-114.
- ระพีพัฒน์ ศรีมาลา, พรสุข หุ่นรินันต์ และทรงพล ต่อณี (2559). การจัดการสุขภาพชุมชนแบบมีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดฉะเชิงเทรา. *วารสารวิจัยและพัฒนาวิจัยและพัฒนาวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 11(3), 159-167
- วิวัฒน์ชัย บุญยกศักดิ์. (2529). แนวคิดด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ผลกระทบของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวต่อมรดกศิลปวัฒนธรรม. *จุลสารการท่องเที่ยว*, 4, 40-42.
- สุมาวลี จินดาพล. (2563). ถอดบทเรียนสามทศวรรษการบริหารจัดการการท่องเที่ยว “บ้านนาต้นจั่น”. *วารสารวิชาการศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, 11(1), 180-194.
<https://so01.tci-thaijo.org/index.php/ajnu/article/view/242606/164754>.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 พ.ศ.2560-2564*. สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2561). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12*. สำนักงานพิมพ์แห่งชาติ. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2568 จาก https://www.ks.go.th/index/add_file/qBhz0noTue20209.pdf
- ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. (ม.ป.ป.). *พิพิธภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาบ้านมอญ*. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2568 จาก <https://db.sac.or.th/museum/museum-detail/1390>.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2562). *สถิติการท่องเที่ยวจังหวัดนครสวรรค์*. สำนักงานสถิติจังหวัดนครสวรรค์.
- Auksondee, N., & Darawong, C. (2024). Benefits, challenges, and key success factors of community-based tourism management in Thailand: An exploratory study of 3 destinations in Thailand. *Journal of Business, Innovation and Sustainability (JBIS)*, 19(3), 169-181.
https://www.chonburi.spu.ac.th/gcm/admin/upload_file_portfolio/202409281506236940.pdf.

- Charoensit, J., & Emphandhu, D. (2017). Analyzing research gap on community-based tourism in Thailand. *Damrong Journal of The Faculty of Archaeology Silpakorn*, 17(1), 175-204.
- Goodwin, H., & Santilli, R. (2009). *Community-based tourism: A success?* (ICRT Occasional Paper No. 11). International Centre for Responsible Tourism (ICRT).
- Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tourism Management*, 20(2), 245–249. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00069-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00069-7).
- Throsby, D. (2001). *Economics and culture*. Cambridge University Press.